

Boken har en bild av hållristningarna vid Nämforsen på omslaget. Just denna plats spelar en viktig roll i framställningen och är exempel på en framgångsrik samförstånds lösning, den belyser vikten av skicklig förhandling för en framgångsrik kulturmiljövård. Nämforsen var en av den tidiga norrlandsturismens viktigaste platser, en av de nationella ikoner som Svenska Turistföreningen uppmärksammat redan på 1920-talet. I början av 1940-talet började Statens Vattenfallsverk att projektera för en kraftverksutbyggnad som skulle medföra att hållristningarna dränktes och platsens skönhet med forsar mellan klippöar förstördes. Intensiva förhandlingar mellan riksantikvarien Sigurd Curman och generaldirektören för Vattenfall ledde till att kraftverksbyggnaden flyttades uppströms så att större delen av fornlämningsmiljön bevarades samtidigt som det för riket så viktiga vattenkraftverket kunde byggas.

Ett antal etnologiska dokumentationer genomfördes också i samband med älvregleringsföretagen i Norrland. Fiske och andra näringar dokumenterades liksom odlingar och bebyggelse. Många av de etnologiska fältarbetena rapporterades och publicerades aldrig. Biörnstad tecknar den komplexa bilden av orsak och verkan till detta; hon beskriver de stora praktiska och ekonomiska svårigheter som rådde och hur det fanns en praxis som byggde på att deltagande tjänstemän närmast förutsattes arbeta också ideellt med sitt material för att detta skulle publiceras. Etnologerna ryckte ut som en sorts "kulturens brandsoldater" för att rädda det som gick att rädda till arkiven medan tid var, och efterarbetet blev lidande. Biörnstad konstaterar alla brister, men fördömer inte de misslyckanden som de facto gjordes, utan hon kallar de etnologiska undersökningarna en "det möjliga konst". På ett medvetet sätt testades nya metoder för en bred kulturhistorisk dokumentation. Och det bildmaterial som Biörnstad har valt visar att åtminstone det fotografiska materialet som ändå levererades till arkiven är av mycket hög kvalitet och har en stor potential i många sammanhang.

Boken har en tydlig disposition och är kronologiskt upplagd, och även om den är trogen sin titel och är koncentrerad till 1940-talets och efterkrigstidens insatser börjar den med en bakåtblick som ger en bakgrund till den situation som då uppstod. Två personer – Harald Hvarfner och Sverker Janson – återkommer i hela boken, i olika roller i olika situationer. När Biörnstad i bokens avslutning efter mer än 300 sidor summerar sin framställning så är det till just dessa bådas insatser hon återkommer. Boken blir på så sätt också ett bidrag till

den svenska kulturminnesvårdens biografi.

Boken är rikt illustrerad med högklassiga fotografier av de landskap där vattenbyggnadsföretagen genomfördes och arkeologer i fältarbete. Här visas också bilder från de etnologiska undersökningarna som dokumenterade byggnadskultur och ålderdomliga odlingsmetoder. Tydliga kartor hjälper läsaren att orientera sig geografiskt. Margareta Biörnstad har gjort en stor insats som har lokaliserat och gått igenom ett jättelikt källmaterial som ofta har arkiverats inkonsekvent. Den noggranna och systematiska redovisningen av källmaterialet gör det möjligt för andra forskare att ta vid och arbeta vidare.

Det här är ett mycket gediget arbete och förhoppningsvis får vi se fler alster från Biörnstad som skildrar och analyserar den kulturminnesvård som hon själv var delaktig i under åtskilliga decennier. I bokens inledning efterlyser hon personliga vittnesbörd från dem som har varit yrkesverksamma inom berörda sektorer, vilket jag hoppas är ett löfte om att mer ska komma även från henne själv.

Karin Gustavsson, Malmö

Mikael Vallström: *Det förflutnas närvaro. Essäer om norrländska kulturarv, historieskrivning och andra spår*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2006. 155 s., ill. ISBN 978-91-7209-432-1.

I mer än 15 år har begreppet kulturarv stått i fokus för diskussioner, framförallt mellan museifolk. I Riksantikvarieämbetets regi har under de senaste åren en serie skrifter getts ut under samlingsöverskriften *Reflektioner kring fornlämningar i samhället*. Syftet är att visa de diskussioner som pågår. Den här boken är den sjätte i ordningen. *Det förflutnas närvaro* bygger på en av Riksantikvarieämbetets med FoU-medel finansierad studie som redovisats i en forskningsrapport av Mikael Vallström. På ett högst förtjänstfullt sätt fångar han upp väsentliga tankegångar som förekommer i debatterna. Framförallt har han just den starkt humanistiska grundsyn på kulturarvs betydelser som så ofta efterlyses, och han tar stöd hos filosofer som Bachtin och Levinas för att betona detta. Vallström har ett intresse för människors villkor idag, han beskriver hur han vill se spår i det förflutna i form av erfarenheter, minnen och kunskaper i ständigt förändring och hur de påverkar det levda livet, både i nuet och inför framtiden. Han är ivrigt på jakt efter att

visa att historiska berättelser som lever i tiden är brokiga och polyfona och aldrig blir färdiga utan ständigt är i rörelse. Han visar en känslighet inför den lilla människans möjligheter att komma till tals och inbegriper då tankar och upplevelser om delaktighet, demokrati och jämställdhet. Han lyfter fram ”det kulturella arv som har med livet att göra”, det som nära kan kopplas till människovärde och identitet. När han vill sätta människor i centrum och ta vår egen tid som utgångspunkt ser han hur detta kräver att gränser överskrides. Han har valt en essäisk form framför en regelrätt vetenskaplig. Det har gett honom möjligheter att arbeta med mer eller mindre fasta indicier när han vill visa att historien alltid i en eller annan form lever med oss i våra vardagsliv som medskapande spår. Det är när man knyter det förflutna till våra levda erfarenheter som det är möjligt att upptäcka kulturarvets föränderlighet, menar Vallström, och låter sin text få en öppen samtalande karaktär. Men tyvärr har det medfört en del omtuggande.

Vallström är norrbottning och ämnet i hans studie rör ytterst den, som han uppfattar det, fasta, schablonartade bilden av norrlänningar. Han fokuserar på att problematisera de färdiga föreställningarna om människors liv i Norrlands inland. Inför millennieskiftet lät Vilhelmina kommun i Västerbottens inland, i samarbete med DAUM, trycka upp folklivsskildraren O.P. Petterssons bok *Nybyggares dagliga leverne. Nybyggare i Vilhelmina i mitten av 1800-talet*. Varje hushåll i kommunen fick ett exemplar och gåvan motiverades med att man ville ”erinra om och hedra nybyggarna och deras efterföljare. Det är ju deras kamp och förtröstan inför framtiden som skapat det Vilhelmina vi har idag”. Tydligt markerade kommunen och upprepade det som livligt förekommit i kulturarvsdebatten om att se det förflutna som en resurs. Det handlar om en dokumentär berättelse om en nybyggerfamilj som arbetar hårt och lyckas. Petterssons bok anses som en av de mest utförliga skildringarna av nybyggerlivet i Norrland och har tilldelats ett högt dokumentärt värde. De fjällbor han beskriver i boken brukas av kommunen som ett användbart arv, ett föredöme. Här möter vi självständiga, starka, målmedvetna, anpassliga och kreativa svenskar. Människor är flitiga, man har gjort rätt för sig, man samarbetar, är hjälpsamma och nöjda med sin lott. Pettersson har tidigare skrivit en bok om samma nybyggerfamilj, men den ger en annan långt kärvare bild av livet och när Vallström närgranskar hans skildringar ser han att de inte bara rymmer folkhemstankens hjältar, de som lyckas när de sätter till all sin kraft utan också det komplexa, det mångtydiga och gränsöverskridande.

Böckerna har en samhällskritisk udd. Här finns polyfona röster. Vallström hör att människor står i dialog med varandra och hur det också finns en dialog mellan dåtid och nutid och hur den flyter mellan fiktion och sanning. Berättelserna är inte är slutna, snarare öppna och förhandlingsbara. Här möter det goda och rättfärdiga hos personerna en motberättelse som är riktad framförallt mot den moderna ekonomins moraliska brister. Särskilt i skildringar av förnöjsamheten framskymtar den moderna nutidens förfall. Men det fordrar en uppmärksam läsning för att upptäcka detta.

Mot Petterssons berättelse, sammanställd i början av 1940-talet men insamlad långt tidigare, om människors beroende av varandra, ställer Vallström författaren Linnea Fjällstedts *Hungerpesten* (1975), en skildring av en nybyggarkvinna som får klara sig själv. Hon sliter minst lika hårt, kämpar för sin och familjens överlevnad och erkännande, men misslyckas helt. Hon synliggör inte bara hur olika livet kan bli, utan också hur samhället kunde svika, bl.a. genom att anvisa en omöjlig jordlott. Just detta svek skymtar förbi i den bok som delades ut till Vilhelminaborna. Boken inleds nämligen med att konstatera att nybyggerfamiljen övertagit ett stenigt, eländigt stycke jord på norra sidan av Njakafjäll, som ”fiskarlappen” misslyckats försörja sig på. Mer finns inte i boken om detta. Liksom Petterssons har Fjällstedts skildringar av expertisen betecknats som berättelser med högt autentiskt dokumentärt värde, trots att båda är rekonstruktioner av sagesmäns berättelser. Fascinerande nog beskriver båda människor från en och samma by – den idag mer eller mindre avfolkade byn Dorris några mil väster om huvudorten Vilhelmina. Hos Fjällstedt finns en samhällskritik om kvinnornas och de underordnades historia tydligt utskrivet. Här beskrivs nöd, svält och fattigdom, ett hårt socialt förtryck och inte minst orättvisor från samhällets sida som eggat läsaren att plädera för upprättelse från det omgivande samhället, men här finns också hjälpsamhet och välvilja från den nära omgivningen. Även om båda texterna förhåller sig tvehåget till både det förflutna och det samtida samt pekar på kvaliteter i det förgångna som de vill bevara, så är det framförallt två skildringar av historia som en utveckling till någonting bättre.

Vallström resonerar om skildringarnas autenticitet. Båda har en komplicerad fiktiv dimension, inte minst därför att de författats långt efter den skildrade tiden, men att de bygger på minnen betyder att de har lika mycket med tiden då minnena samlades in som med det förflutna att göra. Petterssons uppteckningsmaterial

och stil hyllades av ULMA som en mall, ett föredömligt exempel. Han fångade sådant som var ”skört, svårfunnet och sällsynt”. Det kaotiska och ickeöverensstämmande såg man som betecknande för det genuina och folkliga, skriver Vallström. Här finns många röster som berättar. Fjällstedts berättelser bygger på samtal med hennes mormor och, det är i varje fall min uppfattning, betraktas av många mer som romaner än som folklivsskildringar.

Där de känns och berör läsaren starkt låter sig Pettersson själv beröras, vilket medför, menar Vallström, att han tillåter sig vara i en närvarande dialog med dem han samtalar med. Att nybyggjarliv fortfarande idag finns i ett väldokumenterat och kommenterat kunskapsfält beror inte minst på niten från ULMA:s sida att samla in och skapa material. Under 1940-talet skapade bl.a. folklivsforskaren Åke Campbell ett nybyggarmaterial som fick Petterssons att ställas åt sidan. I Campbells beskrivningar finns inga variationer eller tvetydigheter, han ville visa hur man i Norrlands inland kan finna en genuin, svensk ursprunglighet. Skildringarna innehåller ett tydligt utvecklingsperspektiv utan att göra klart sin egen tidsliga utgångspunkt, menar Vallström. Viktiga spår har därmed uteslutits. Med ett exempel från en basutställning om nybyggjarliv som färdigställdes 1980 och fortfarande står kvar på Umeå länsmuseum, vill Vallström visa hur man fortsätter att förmedla en oproblematiserad bild av vardagslivet till besökaren genom att framställa den klassiska bilden av hur man självklart hjälps åt i ett ensligt isolerat liv i enkelhet och strävsamhet. Utställningen är uppbyggd runt en ditflyttad timmerstuga, i sin nya omgivning förvandlad från att ha varit en övergiven, förfallen fattigstuga till att bli ett spännande och vackert, men fryst, föremål i en upplevelseberättelse, där man kan placera tidsrätta föremål som inte är autentiska. Utställningen förmedlar en berättelse som är fast grundad i Campbells och, menar Vallström, hans sätt att skildra liv ur ett kolonialt perspektiv, vilket färgar av sig på sättet att läsa Petterssons skildring. Idag vill museet förändra utställningen till att bli mer interaktiv. Också detta ett tecken i tiden.

Vallström gör en särskild poäng av hur historieberättelser ofta vill uppmärksamma sättet på vilket liv har levt, men försummar att koppla det till sättet som liv vill levas idag. I Sune Jonssons fotografier finner han ett särskilt tonfall och en stämning. Med sina bilder riktar Jonsson en kritisk blick mot samhällsförändringar. Ofta skildrar han det i dag försvinnande norrländska småbruket, men fotografierna får oss att höja blicken från det provinsiella till en mer allmängiltig nivå. Bilderna

är både neutrala och djupt personliga, de berör betraktaren samtidigt som det är tydligt att också författaren är berörd. De existerar i ett här och nu där fotografen står i en högst närvarande, delaktig dialog med betraktaren. De visar på ett kulturarv som är laddat med känslor och innehåller därmed den sprängkraft mellan nu och då, mellan oss och andra som Vallström menar behövs för att förändra den fasta schablonbilden av det norrländska.

Avslutningsvis överlämnar Vallström läsaren till en essä om de nutida, riksbekanta striderna i norrländska byar runt hotet om skogsavverkning i Njakafjäll och skolnedläggningen i Drevdagen. Här fanns en kollision mellan ekonomisk utveckling och värnande om människors dagliga liv och för dem viktiga förhållningssätt till naturen och särskilda platser. Tydligt visade det sig i konflikterna att inblandade grupper inte utgjorde några enhetliga grupper. De dialoger som följde kom i stor utsträckning att handla om lokal försörjning, om samhällets ansvar och om framtiden. Det blev intensiva samtal som resulterade i att lokalbefolkningen blev delaktiga i de beslut som följde. Här illustrerade byborna hur en ”inneboende” kraft att förändra sin situation i kombination med dialog kan ge positiva resultat, trots att många upprepade ett djupt inrotat misstroende mot ”överheten”.

Vallströms bok är en sammanfattning av en större forskningsrapport, vilket är svårt att göra, men det kan inte ursäktas att han här gör sig skyldig till just det som han kritiserar. När han analyserar texterna om Dorris finns inte anknytningen till hur livet levs idag och i fallet med Njakafjäll och Drevdagen saknas anknytningen till det förflutna. Som van läsare av texter i ämnet uppmärksammade jag omedelbart den ”fiskarlapp” som nämndes direkt i inledningen och som sedan i Vallströms text inte dyker upp förrän i slutet av berättelsen om Dorris. Liksom Vallström är jag född och uppvuxen i Norrbottens inland. Sedan mer än 30 år har jag varit visstidsboende i en by sydväst om Dorris i Dorotea kommun. En stor del av byborna kan direkt referera till eget nybyggjararv och i vardagliga ord och handlingar finns tydliga spår av det förflutnas arv. Det finns ett flöde av nedtecknade nybyggjarminnen som cirkulerar i byn, ett vitt berättande om nybyggartiden och därmed en mängd olika arv, men det tycks som om det är Linnéa Fjällstedts böcker som särskilt engagerat dem. Här känner man igen sina egna gamlas berättelser. ”Fiskarlappen” finns i samma sfär som Fjällstedts berättade människor. Ofta hör man här i byn idag just detta som hördes från byborna i Njakafjälls- och Drevdagenkonflikterna: ”Vi väntar oss ingenting av överheten.” Det finns starka

känslor av att inte bara vara försummade och åsidosatta av myndigheten utan också överkörda. Det finns en känsla av utanförskap i den by och den natur man så starkt känner sig hemma i. Ur dessa känslor tycks det ha utvecklats en förstärkt idé om att klara sig själv – det saknas inte exempel på hur människor lever ett liv vid sidan av samhället, men inte heller fördömanden när någon utnyttjar samhällets bidragsmöjligheter. Det förväntade gemensamma kulturarvet verkar skapa den sociala solidaritet som man förväntar sig, förstärkt av en negativ kraft mot samhället som ”det andra”, men på ett vardagsnära politiskt plan generar kulturarvet samtidigt en osämja. Sådana erfarenheter gjorde att jag saknade det ”fiskarlappen” representerar vid läsningen av Vallströms bok. ”Lappen”, som en representant för det tuffa livet och den känsla av samhällets svek som blir synligt i berättelserna om Njakafjäll och Drevdagen, som kan innehålla ett uttryck för det fortfarande närvarande, kunde fått följa med genom hela boken för att problematisera berättelserna. Inte minst är hans närvaro ett komplement till nybyggjarberättelsernas stereotypa beskrivningar av nybyggaren som en man värd att beundra och som svensk. Historiebruk är ett av vår tids nyckelbegrepp när det gäller kulturarv. Historien handlar om hur fakta, minnen och erfarenheter fogas samman till en berättelse som kan användas i nutiden, skriver Vallström och har som mål att utveckla lyhördheten inför hur inlandsborna lever sina liv. Vore det då inte viktigt att mycket tydligare knyta berättelserna om nutid och dåtid i boken nära varandra? Låta dem befrukta varandra? Hur gåvoboken påverkade Vilhelminabornas livssammanhang får vi ytterst vaga och knäpphändig ord om. Min kritik innehåller inte ett krav på att Vallström här skulle göra en undersökning av alla sociologiska, psykologiska och politiska funktioner som finns involverade i människors förhållande till kulturarv, det vore förment, men han kunde ha diskuterat hur man skulle kunna undersöka och förstå effekter. Med rätta framhåller han dialogens betydelse för att öka förståelsen för varandras handlingssätt. I sin förlängning gäller det då inte bara att fånga in det förflutna i nuet på ett kollektivt plan utan också på ett individuellt, eftersom berättelser kan rymma illa med varandra. Historiska spår kan förvaltas och utvecklas, men också fungera som bromsklossar eller t.o.m. förvanskas långt bortom det dokumentära. Vilka berättelser som är viktiga och hur de används blir centrala frågor. Kanske kan man också hävda att genom att undersöka och visa upp levd essentialism i norrländskt inlandsliv kan man nå en av-

värning både från de norrländskas och övriga svensks håll av en slags rasism och ett koloniasatoriskt tänkande som fortfarande verkar existera idag. Här finns ett sätt att leva som innehåller en politisk sprängkraft som kan vara viktig att sätta i en dialogisk rörelse.

Det är svårt att göra en sammanfattning av en så stor rapport som det här är tal om. Det syns i texten att kravet på att göra den mer lättillgänglig gör resonemangen lite vacklande. Många bra frågor som ställs saknar svar. Det finns heller inga lätta svar. Men Vallströms bok har trots allt många rejäla kvaliteter, framför allt är den konkret, vilket gör den till en utmärkt grundbok på universitetsnivå i studiet av kulturarv.

Gunnel Olsson, Helsingborg

Rörelser, möten och visioner i tid och rum.
Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard (red.). Centrum för Danmarksstudier 14. Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2007. 408 s., ill. ISBN 978-91-7061-035-6.

Öresundsregionen har varit ett vanligt forskningsämne under de senaste tio åren. Det finns flera skäl till detta. För det första rymmer Öresundsregionen förstås en mängd relevanta forskningsfrågor med anknytning till såväl historia som samtid. Det finns onekligen något öresundsregionalt för de flesta forskare att ta tag i vare sig det handlar om ekonomi, politik, kultur eller geografi. För det andra förklaras det ökade intresset av det faktum att det, främst från EU:s strukturfonder, pumpats in en hel del kronor till Öresundsforskning av alla slag. Flera kultur- och samhällsvetenskapliga doktorsavhandlingar har också producerats sedan bron över Öresund invigdes år 2000. Den förenklade bilden av regioner som givna av Gud, naturen eller den globala ekonomin har dekonstruerats mer än en gång. ”I takt med att humanister och samhällsvetare intresserat sig för regionbegreppet har den statiska tolkningen stött på konstruktivistisk patrull”, konstaterar historikern Fredrik Persson mycket riktigt (s. 321) i sitt kritiska kapitel om öresundsregionalt historiebruk i den nya antologin *Rörelser, möten och visioner i tid och rum*, som summerar ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt, *Development of a Cross Border Region*, med historiker, statsvetare och etnologer.

Den mastiga, vackra och välredigerade antologin är en av flera som givits ut av Centrum för Danmarksstudier